

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎี

ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความจำเป็นด้านการสื่อสาร ทฤษฎีทางการสื่อสาร และสิทธิของการสื่อสาร เพื่อให้ทราบถึงลักษณะเฉพาะของแต่ละปัจจัยแล้วนำไปประกอบการวิเคราะห์พร้อมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับรายการเพื่อการศึกษ ซึ่งจะช่วยให้ทำความเข้าใจในเรื่องการจัดการเรียนการสอนได้ดียิ่งขึ้นโดยผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความจำเป็น ทฤษฎีและสิทธิทางการสื่อสาร แนวคิดเกี่ยวกับรายการเพื่อการศึกษ พร้อมทั้งทฤษฎีเกี่ยวกับสื่อวิทยุโทรทัศน์ตามลำดับดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับความจำเป็นในด้านการสื่อสาร ทฤษฎีทางการสื่อสาร และสิทธิทางการสื่อสาร

1.1 ความจำเป็นทางการสื่อสาร ความจำเป็นทางการสื่อสารในอดีตยังมีไม่มากนัก เพราะสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงอย่างเชื่องช้า บุคคลในสังคมมีความใกล้ชิดกันค่อนข้างมาก เพราะสังคมยังไม่กว้างพอ การติดต่อสื่อสารกันจึงใช้การติดต่อแบบบุคคล (personal contact) แต่เมื่อเทคโนโลยีเริ่มเข้ามามีบทบาท การเปลี่ยนแปลงจึงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การสื่อสารเริ่มเป็นความจำเป็นของคนในสังคมมากขึ้นและจะมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไปในอนาคตทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง รวมทั้งด้านการศึกษาด้วย ดังคำกล่าวของ ดร.ศิริชัย ศิริกาษะ แห่งคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้กล่าวไว้ในการวิจัยเรื่อง "การสื่อสาร 2552" ว่า

ถ้าสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ความต้องการสารสนเทศก็จะเพิ่มขึ้น เพื่อที่เป็นเครื่องประกันการอยู่รอดหรือรักษาความสมดุล ในแง่ความต้องการของมนุษย์โดยทั่วไปจึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ต่อความต้องการด้านสารสนเทศหรือการสื่อสาร มนุษย์ต้องการการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลจากปัจจัยอื่น ๆ อาทิจากบุคคลแต่ละคนจากสังคมและจากสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ความต้องการการสื่อสารในปัจจุบัน อาจจะแตกต่างจากความต้องการด้านการสื่อสารในอนาคต

และ ดร.สมควร กวียะ แห่งคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัย-
ธรรมศาสตร์ ได้กล่าวไว้ในเอกสารคำสอนเรื่อง การสื่อสารมวลชนบทบาทหน้าที่ต่อชีวิตความ
รับผิดชอบว่า

ด้วยความก้าวหน้าของการสื่อสาร ทำให้เป็นที่ยอมรับว่า การสื่อสารช่วยสร้างบรรยากาศ
หรือสภาพแวดล้อมทางการศึกษา (Education Environment) ได้ และนับวันที่ระบบการศึกษา
ลดบทบาทการผูกขาดทางการศึกษา การสื่อสารก็เริ่มขยายตัวเข้ามาเป็นสื่อและเป็นวิชาเพื่อ
การศึกษา แต่ในขณะเดียวกันการศึกษาก็ช่วยสั่งสอนให้มนุษย์พัฒนาการสื่อสารให้ดีขึ้นซึ่งอาจกล่าว
ได้ว่าการสื่อสารมีบทบาทต่อการศึกษา โดยเข้าไปเป็นเครื่องมือหรือกระบวนการอย่างหนึ่งของ
การศึกษาและโดยผสมผสานเป็นเนื้อเดียวกันกับการศึกษา

โดยหน้าที่ของรัฐในฐานะที่ประเทศไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนา รัฐควรเป็นผู้กำหนด
บทบาทของการสื่อสาร เพื่อใช้การสื่อสารเป็นตัวพัฒนาสังคมให้สามารถรองรับความเปลี่ยนแปลง
ของสังคมโลกได้ รัฐจึงมีความจำเป็นต้องใช้การสื่อสารเป็นอย่างมากเพื่อเป็นเครื่องมือในการ-
พัฒนาประเทศ

ความจำเป็นด้านการสื่อสารของมนุษย์จะเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับทรัพยากรด้วย เพราะ
ทรัพยากรคือช่องทางที่ใช้ถ่ายทอดสารจากผู้ส่งไปยังผู้รับ นั่นย่อมหมายความว่าทรัพยากรมีหน้าที่
สนองต่อความจำเป็นด้านการสื่อสาร

1.2 ทรัพยากรทางการสื่อสาร ทรัพยากรทางการสื่อสารเป็นตัวกำหนดโครงสร้าง
ของสังคม ในปัจจุบันมีการจัดสรรทรัพยากรอย่างปราศจากกฎเกณฑ์ ขาดการกลั่นกรองอย่างเป็น
ระบบ ทะเลข้อมูล (information junk) จึงแพร่กระจายมาก รัฐบาลเองก็ไม่ได้ให้ความเข้มงวด
กวดขันในเรื่องทรัพยากรอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรด้านอุปกรณ์ บุคลากร และงบประมาณ

และยังไม่มีนโยบายที่ชัดเจนในเรื่องทรัพยากรด้านการสื่อสาร ทำให้รูปแบบในการจัดรายการยังไม่
มีทิศทางที่แน่ชัดและคุณภาพของรายการส่วนใหญ่ก็ยังไม่ดีพอ¹

ฟิชเชอร์ ฮาร์ม (Fisher Harms) ซึ่งเป็นศาสตราจารย์ทางด้านการสื่อสารประจำ
มหาวิทยาลัยฮาวาย (Hawaii) และแม็คไบรด์ (MacBride) นักกฎหมายชาวไอร์แลนด์ผู้ซึ่งได้รับ
รางวัลโนเบลได้ให้ความเห็นตรงกันว่า การจะบรรลุถึงสิทธิแห่งการสื่อสารได้ ต้องมีทรัพยากร
อย่างเพียงพอ รัฐจึงควรให้ความสนใจในเรื่องการจัดการทรัพยากรการสื่อสารอย่างจริงจัง มีการ
วางนโยบายที่แน่ชัด เพื่อให้ทรัพยากรสามารถตอบสนองความจำเป็นในด้านการสื่อสารได้

1.3 สิทธิการสื่อสาร สิทธิการสื่อสาร เป็นผลสืบเนื่องมาจากวิวัฒนาการเทคโนโลยี
ทางการสื่อสาร เจตนารมณ์ของสหประชาชาติในการประกาศใช้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน
ในปี ค.ศ. 1948 คือ มุ่งสนับสนุนให้ใช้สื่อมวลชนเพื่อกระจายข่าวสารอย่างเสรี แล้วส่งเสริม
ให้ประชาชนมีโอกาสที่จะแสวงหา รับ และกระจายข่าวสารอย่างทั่วถึง แต่การระดมใช้สื่อมวลชน
ขนาดใหญ่ขึ้น เป็นเหตุให้เกิดความไม่สมดุลของการกระจายข่าวสารในโลกปัจจุบัน

องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งองค์การสหประชาชาติหรือยูเนสโก
(UNESCO) พบว่า สิทธิในการสื่อสารประกอบด้วยสิทธิย่อยมากมาย ซึ่งมีวิวัฒนาการตามลำดับขั้น
ตอนดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง เรียกว่า เสรีภาพทางความเห็นและการแสดงออก

ขั้นตอนที่สอง เรียกว่า เสรีภาพทางข่าวสารหรือเสรีภาพทางบอกกล่าวและรับทราบ

ข่าวสาร

1 สัมภาษณ์ ดร. ชัยยงค์ พรหมวงศ์, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,

ขั้นตอนที่สาม เรียกว่า เสรีภาพในการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่ได้รับรองสิทธิในการสื่อสาร ในข้อ 19 บ่งว่า "ทุกคนมีอิสรภาพทางความเห็นและการแสดงออก สิทธินี้รวมถึงอิสรภาพในการที่จะถือเอาความเห็นโดยปราศจากการแทรกสอด และที่จะแสวงหา รับและแจกจ่ายข่าวสารและความคิดเห็น ไม่ว่าจะโดยวิธีใด ๆ และไม่คำนึงถึงเขตแดน"

นอกจากนี้ ยูเนสโก ยังได้จัดลำดับแนวความคิดสิทธิการสื่อสาร 4 ลำดับ คือ

1. สิทธิการสื่อสารสากล เป็นสิทธิมนุษยชนทั่วไป ครอบคลุมสิทธิต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง มีเป้าหมายระยะยาว และสามารถประยุกต์กับทุกสังคม และวัฒนธรรมในระดับต่าง ๆ ได้ทั้งหมด

2. สิทธิการสื่อสารเฉพาะ หมายถึง บรรดาสิทธิต่าง ๆ ภายในขอบข่ายสิทธิการสื่อสาร ซึ่งสามารถกำหนดความหมาย และทดสอบได้ ในขณะที่เดียวกันสิทธิดังกล่าวสามารถประยุกต์กับการสื่อสารสากลได้ด้วย

3. ความรับผิดชอบการสื่อสาร การใช้สิทธิใด ๆ นั้น ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อบุคคลอื่นด้วย อีกนัยหนึ่งสิทธิจะต้องควบคู่กับความรับผิดชอบเสมอ ดังนั้นบุคคลที่ใช้สิทธิการสื่อสารจะต้องคำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสังคม โดยคำนึงถึงผลดีต่อส่วนรวมทั้งหมด

4. ปัญหาการสื่อสาร ในทุกสังคมจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์และทบทวนปัญหาการสื่อสารต่าง ๆ ในระดับชาติ ชุมชน สถาบัน และบุคคลโดยเน้นถึง นโยบาย กระบวนการ กิจกรรม โครงสร้าง ทรัพยากร และระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ

สิทธิในระดับบุคคลและชุมชน มีสิทธิย่อยที่คล้ายคลึงกันมาก คือ

1. เสรีภาพของการแสดงความคิดเห็นและการแสดงออก
2. สิทธิในการให้ข้อมูลข่าวสาร
3. สิทธิในการรับทราบ

และในระดับบุคคล มีสิทธิที่มีความเด่นชัด คือ "สิทธิในการเข้าถึงแหล่งสาร (access of sources of information)

จากแนวคิดของ ฟิชเชอร์ ฮาร์ม (Fisher Harms), ซีน แมคไบรด์ (Sean Mac-Bride) และ จิม ริชตาร์ด (Jim Richstard) แห่งสถาบัน อีสเวสต์ คอมมิวนิเคชัน (East-West Communication) สรุปได้อย่างดีเช่นกันว่า สิทธิการสื่อสารประกอบด้วยสิทธิย่อย 3 ประการ คือ

1. สิทธิในข่าวสาร
2. สิทธิในการมีส่วนร่วมและสมาคม
3. สิทธิในส่วนตัวหรือวัฒนธรรม

สำหรับแนวคิดสิทธิการสื่อสารตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมีว่า "รัฐธรรมนูญทุกฉบับได้บัญญัติรับรองสิทธิการสื่อสาร (right to communicate) เอาไว้ รัฐธรรมนูญที่รับรองสิทธิการสื่อสารมาก ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2492, พ.ศ.2511 และ พ.ศ.2517 ส่วนรัฐธรรมนูญที่จำกัดสิทธิการสื่อสารมากได้แก่รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ปี พ.ศ. 2502 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2519 และธรรมนูญการปกครอง 2520

รัฐธรรมนูญ ฉบับ 2492 และ 2517 บัญญัติว่า "บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการใช้การสื่อสารที่จัดไว้เป็นบริการสาธารณะ" จะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญปัจจุบันใช้คำว่า "การสื่อสาร" ในความหมายที่กว้าง มิได้มุ่งเฉพาะการไปรษณีย์โทรเลข หรือโทรศัพท์เช่นแต่ก่อน ทั้งนี้อาจเพื่อสอดคล้องกับวิวัฒนาการเทคโนโลยีทางการสื่อสารก็ได้

จากการประชุมเรื่องสิทธิการสื่อสารของคณะกรรมการแห่งชาติคานาดากล่าวว่า "บุคคลจะมีสิทธิการสื่อสารในสังคมได้ก็ต่อเมื่อ "มีโอกาสเลือก" อย่างเพียงพอในกระบวนการสื่อสาร โอกาสเลือกที่สำคัญได้แก่ การที่บุคคลสามารถเลือกเป็นผู้สื่อสารและผู้รับสาร ในสังคมได้ก็ตาม ถ้าบุคคลมีโอกาสเป็นทั้งผู้ส่งและผู้รับสารอย่างเสรี กระบวนการสื่อสารแบบสองทางหรือบุคคลวิถีย่อมเกิดขึ้นได้ด้วย..." กล่าวอีกนัยหนึ่ง ถ้าประชาชนมีโอกาสเลือกข่าวสารและส่งข่าวสารอย่างอิสระเสรีจากแหล่งข่าวต่าง ๆ อย่างเพียงพอถือได้ว่าประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพในการสื่อสารอย่างมาก" คำกล่าวนี้อสอดคล้องกับความคิดเห็นของ ดร.บุญเลิศ ศุกติกล แห่งสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้ซึ่งได้ทำการวิจัยเรื่อง "สิทธิการสื่อสารในประเทศไทย" ว่า สิทธิทางการสื่อสารขึ้นอยู่กับ

1. โอกาสเลือกที่บุคคลจะทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารและผู้รับสาร

2. ความแพร่หลายของแหล่งข่าวสาร

โอกาสเลือกในการสื่อสารในที่นี้ หมายถึง โอกาสด้าน เวลา เนื้อที่ พลังงาน ความรู้ ทักษะ ทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่งหรือรวมทั้งหมด

สิทธิมนุษยชนที่สัมพันธ์กับการสื่อสาร

ปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มาตรการแรก "มนุษย์ทุกคนเกิดมาเป็นเสรีและเสมอเท่าเทียมกันในเกียรติศักดิ์ และสิทธิต่างได้การประทานมาต่างเหตุผลและมโนธรรมและพึงปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่งภราดรภาพ" จะเห็นได้ว่าจุดเด่นของหลักการสิทธิมนุษยชนคือ "คุณค่าของความเป็นคน"

การสื่อสารในสังคมที่กำลังพัฒนามักเป็นไปในรูปเอกวิถี (One-Way Process) ในทางตั้งจากฝ่ายบริหารไปสู่ประชาชน การสื่อสารทางนอนระหว่างประชาชนด้วยกันเองและทางตรงจากประชาชนไปสู่ฝ่ายบริหารมีน้อยมาก การสื่อสารแบบสองทางหรือขลุ่ววิถี (Two-Way Process) จึงยังไม่ปรากฏในสังคมไทย และถ้าจะกระจายการสื่อสารโดยสื่อสารมวลชนไปยังประชาชน ยูเนสโก ได้กำหนดเอาไว้ในปี พ.ศ.2504 เป็นมาตรฐานขั้นต่ำว่า ประเทศที่ด้อยพัฒนาควรมีจำนวนสื่อมวลชนสำหรับประชาชน 100 คน ดังนี้ คือ หนังสือพิมพ์ 10 ฉบับ เครื่องวิทยุ 5 เครื่อง เครื่องรับโทรทัศน์ 2 เครื่อง และที่นั่งในโรงภาพยนตร์ 2 ที่นั่ง ซึ่งในปัจจุบันนี้ ยังไม่มีการปรับปรุงให้ทันกับความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีการสื่อสาร แต่อย่างใด

จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนสำนักงานสถิติแห่งชาติเมื่อ ปี 2533-2534 ระบุว่าประชาชนไทยมีเครื่องรับโทรทัศน์ในปริมาณ ดังนี้

กรุงเทพฯ	1,385,788	เครื่อง
ภาคกลาง(ยกเว้นกรุงเทพฯ)	2,082,832	เครื่อง
ภาคเหนือ	1,619,069	เครื่อง
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1,954,431	เครื่อง
ภาคใต้	955,364	เครื่อง
ทั่วราชอาณาจักร	7,997,484	เครื่อง

จากข้อมูลดังกล่าว ถ้าพิจารณาในแง่สิทธิการสื่อสาร อาจกล่าวได้ว่าสื่อสารมวลชนของรัฐบาลประเภทโทรทัศน์ ยังกระจายเป็นกระจุกอยู่ในเขตนครหลวง และจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลาง ซึ่งเป็นแหล่งเจริญก้าวหน้าแล้ว ยังไม่กระจายแพร่หลายถึงประชาชนท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ ดังนั้นโอกาสที่ประชาชนทั่วไปจะเข้าถึง เพื่อรับข่าวสารและความคิดเห็นจากสื่อมวลชนประเภทนี้ยังไม่กว้างเท่าที่ควร สิทธิในการกระจายข่าวสารและการมีส่วนร่วม จึงยังคงอยู่ในขอบเขตจำกัด จึงอาจกล่าวได้ว่าสื่อมวลชนประเภทโทรทัศน์ในเมืองไทยยังเป็น "เอกสิทธิ์" เฉพาะกลุ่มบุคคลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจดีหรือดีพอใช้ ส่วนผู้มีเศรษฐกิจและการศึกษาต่ำจะรับข่าวสารและความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์มีขอบเขตจำกัดมาก ผลที่ตามมาคือสิทธิของประชาชนในการเข้าถึงและมีส่วนร่วมย่อมพลอยถูกจำกัดไปด้วย

1.4 ความผสมผสานกันระหว่างความจำเป็น ทฤษฎีการสื่อสาร สิทธิการสื่อสาร ความสัมพันธ์ระหว่าง ความจำเป็นในด้านการสื่อสาร ทฤษฎีการสื่อสาร และสิทธิการสื่อสาร เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก และต้องประกอบกันเป็นระบบเดียวกัน จึงจะสามารถพัฒนาประเทศให้ทันกับความเจริญทางด้านเทคโนโลยีได้ ปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการสื่อสารก็คือรัฐขาดนโยบายและการวางแผนที่แน่นอนชัดเจน และไม่มีมาตรการในการจัดสรรและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพอย่างดีพอ เพื่อสนองตอบสิทธิการสื่อสารของประชาชน

ดังนั้น รัฐควรตระหนักถึงความจำเป็นในด้านการสื่อสารที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศพร้อมกับวางนโยบายการพัฒนาและจัดสรรทรัพยากรการสื่อสารอย่างดีพอ เพื่อให้สามารถตอบสนองความจำเป็นในด้านการสื่อสารได้ ในเรื่องสิทธิการสื่อสารของประชาชนก็ควรดูแลด้วยว่า มีโอกาสได้ใช้สิทธิทางการสื่อสารเพียงใด การศึกษาปัจจัยทั้ง 3 ด้าน คือ ความจำเป็นในด้านการสื่อสาร ทฤษฎีการสื่อสาร และสิทธิการสื่อสาร พร้อมทั้งวิเคราะห์ถึงสภาวะความสัมพันธ์ของปัจจัยทั้ง 3 จะทำให้ทราบแนวทางในการพัฒนาประชากรได้

2. แนวคิดเกี่ยวกับรายการเพื่อการศึกษา

แนวคิดเกี่ยวกับรายการเพื่อศึกษามีดังนี้

1. รายการที่น่าข่าวสารความรู้ ซึ่งเป็นที่ต้องการของสังคมผู้ฟัง โดยที่ผู้ฟังไม่ทราบ

ไม่รู้มาก่อนหรือเคยรู้มาก่อนแต่ไม่กระจ่างชัด หลังจากฟังรายงานนั้นแล้ว ผู้ฟังเกิดความรู้เพิ่มขึ้น จัดเป็นรายการเพื่อการศึกษา

2. รายการที่ให้หัวข้อความรู้ต่าง ๆ ขึ้นมาอภิปรายแนะแนวทางที่กระจ่างชัด เพื่อผู้ฟัง จะได้นำไปปฏิบัติเมื่อต้องการหรือมีโอกาส

3. รายการที่ให้ความรู้โดยตรงด้วยลักษณะ รายการที่เหมาะสมกับเรื่องนั้น ๆ

4. รายการที่อธิบายเป็นขั้น ๆ ถึงวิธีการ กระบวนการหรือขั้นตอนการกระทำ การ-สร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยแนวทางที่ชัดเจนของแต่ละขั้นตอน ทำให้ผู้ฟังสามารถที่จะทำสิ่งนั้นได้เมื่อมี โอกาส

5. รายการที่ได้เสนอปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการฝึกหัดพิจารณาเสริมสร้าง ปลุกฝังให้รู้จัก คิดด้วยเหตุผล ไม่เชื่อง่าย มองการณ์ไกล รู้จักค้นหาความจริงที่เกี่ยวข้องกับปัญหาโดยไม่อคติ ไม่ใช้ อารมณ์ เป็นการกระตุ้นให้ผู้ฟังรู้จักประเมินผลอย่างถูกต้อง และสรุปได้อย่างมีเหตุผล

6. รายการที่ชักนำ โน้มน้าวให้ผู้ฟังตื่นตัว เอาใจใส่แสวงหาความรู้ใหม่ ๆ วิธีการ ใหม่ ๆ ที่จะทำให้สามารถทำงานได้ดีขึ้น การงานเจริญขึ้น มีผลช่วยให้ส่วนรวมดีขึ้น

7. รายการที่ส่งเสริมผู้ฟังด้านต่าง ๆ เช่น

- ส่งเสริมคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่แล้ว เช่น วัฒนธรรม จารีตประเพณี
- ส่งเสริมคุณธรรม ศีลธรรมและความรู้ที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต
- ส่งเสริมให้สำนึกในหน้าที่รับผิดชอบ รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม
- ส่งเสริมให้มีรสนิยมที่ดี เช่น หนังสือวรรณกรรม ดนตรี ศิลปะ
- ส่งเสริมความรักชาติและการพัฒนา

การจัดประเภทการให้บริการการศึกษา โดยวิทยุโทรทัศน์นี้ บางแห่งอาจแบ่งออกเป็น เพียง 2 ประเภท โดยให้ชื่อแตกต่างกันไปบ้าง ดังนี้

1. รายการความรู้ทั่วไป (General Programme)
2. รายการเพื่อการสอน (Instructional Programme)

1. รายการความรู้ทั่วไป (General Programme) หมายถึง รายการที่มุ่งให้ ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ฟังผู้ชมได้รับความรู้ที่เป็นประโยชน์ในทางตรง

หรือทางอ้อม ได้เกิดแนวคิด คติสอนใจ อันเป็นประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตประจำวัน รายการประเภทนี้มีได้มุ่งหมายเพื่อการสอนในหลักสูตรหนึ่งใดโดยเฉพาะ แต่ก็สามารถทำหน้าที่เสริมหรือประกอบการสอนได้

ลักษณะรายการภายใต้หัวข้อนี้ อาจแยกประเภทตามแนวการนำเสนอเนื้อหาและรูปแบบรายการได้ดังนี้ คือ

1.1 รายการสารบันเทิง

1.2 รายการส่งเสริมการศึกษา

1.1 รายการสารบันเทิง ซึ่งหมายถึง การเน้นความสำคัญเชิงการผลิต รายการเพื่อการศึกษา ซึ่งควรสอดคล้องความบันเทิงไว้ด้วย หรือในทางกลับกันก็คือ เพื่อให้ความสนุกสนานก็ควรจะสอดแทรกเนื้อหาทางการศึกษาไว้ด้วย ดังนั้น รูปแบบนำเสนอจึงอาจมีได้หลายรูปแบบ เช่น ละครชีวิตต่อต้านยาเสพติด รายการสารคดี รายการนิตยสาร รายการเพลง รายการตอบปัญหา รายการแข่งขันประเภทเกมโชว์ เป็นต้น การเสนอรายการในแนว "สารบันเทิง" เช่นนี้ นับเป็นการแทรกความรู้ให้แก่ผู้รับสาร โดยผู้รับสารมีความสมัครใจและไม่รู้สึกว่าเป็นการยัดเยียดความรู้ให้ เปรียบเสมือนการให้ยาเคลือบน้ำตาลไว้ ซึ่งนับว่าเหมาะกับกลุ่มผู้รับสารบางกลุ่ม ซึ่งเลือกสนใจเฉพาะรายการบันเทิงและไม่สนใจรายการซึ่งเน้นด้านการศึกษาอย่างชัดเจน ดังนั้น รายการประเภทสารบันเทิงนี้จึงจะเป็นประโยชน์อย่างมาก ในการส่งเสริมความรู้ทั่วไปให้กระจายไปสู่ผู้ชมผู้ฟังในขอบเขตที่กว้างขวางขึ้น

1.2 รายการส่งเสริมการศึกษา เป็นรายการที่ให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ โดยมีเนื้อหาที่เด่นชัดทางด้านการศึกษามากกว่าบันเทิง มักจะจัดเนื้อหาเป็นระบบ เช่น แบ่งเป็นชุด (Series) เช่น รายการชุดชีวิตสัตว์ ซึ่งประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับสัตว์ต่าง ๆ ในแต่ละตอน รายการประเภทนี้ได้ผลิตขึ้นเพื่อประกอบการสอนตามหลักสูตรของแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะแต่ก็สามารถนำไปใช้ประกอบการสอนได้เช่นกัน

ตัวอย่างรายการประเภทนี้ของไทยที่เสนอทางวิทยุโทรทัศน์อาจได้แก่

" ความรู้คือพระทีป " รายการตอนละ 30 นาที เกี่ยวกับความรู้ด้านต่าง ๆ แต่เน้นหนักด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น ดาราศาสตร์ เทคโนโลยี

" ซีพจรลงเท้า " เป็นรายการเกี่ยวกับสถานที่ที่น่ารู้จักในเมืองไทย ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมในท้องถิ่นต่าง ๆ

" รายการกรุงเทพ 200 ปี " เป็นสารคดีที่ให้ความรู้เกี่ยวกับกรุงเทพฯ จัดทำเนื่องในโอกาสกรุงเทพฯ ครบ 200 ปี โดยนำเสนอเป็นตอน ๆ ละ 30 นาที

หรือตัวอย่างรายการวิทยุโทรทัศน์ประเภทนี้ในประเทศอังกฤษ ได้แก่

" Getting Your Money Worth " รายการให้ความรู้แก่ผู้บริโภคเพื่อจะใช้จ่ายเงินให้คุ้มค่า

" All Our Yesterday " รายการที่ให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์

" Children to Children " รายการเพื่อส่งเสริมความเข้าใจระหว่างชาติและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นอยู่ การเล่น การศึกษาของเด็กชาติต่าง ๆ

" Community Living " รายการให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตในชุมชนต่าง ๆ

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่า รายการประเภทให้ความรู้ทั่วไปนี้ คล้ายคลึงกับลักษณะที่จัดเรียกว่า "รายการเพื่อการศึกษาแก่ประชาชน" (Informal Education) นั่นเอง

2. รายการเพื่อการสอน (Instructional Programme) เป็นรายการที่ผลิตขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการสอน ลักษณะรายการมักจะมีแนวโน้มที่จะคล้ายบทเรียน (Lesson) โดยวิธีนำเสนอที่น่าสนใจ การจัดเสนอเนื้อหาอาจจะแบ่งเป็นตอนหรือไม่เป็นตอนก็ได้ แต่เนื้อหาดังกล่าวจะสอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาของระดับหนึ่งระดับใดหรือสถานศึกษาแห่งหนึ่งแห่งใด เนื้อหาที่เสนอมุ่งจุดประสงค์ให้เกิดการเรียนรู้ และมีการวัดผลการเรียนจากการชมรายการ ประกอบด้วยการจัดรายการประเภททำนองนี้อาจเทียบได้กับการจัดประเภทรายการเพื่อการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) เป็นต้น

รายการเพื่อการสอนยังสามารถแบ่งประเภทออกไปตามลักษณะหน้าที่ของรายการดังต่อไปนี้

2.1 รายการทำหน้าที่สอนทั้งหมด (Total Teaching หรือ Classroom Teaching)

คือ ราชการซึ่งทำหน้าที่ในการสอนสมบูรณ์ในตนเอง ดังนั้นราชการจึงทำหน้าที่เสมือนเป็นครูหรืออุปกรณ์การสอนไปในตัว

2.2 ราชการทำหน้าที่สอนเนื้อหาหลัก (Principal of Main Resources)

คือ ราชการทำหน้าที่สอนเนื้อหาสำคัญของหัวข้อการสอนในวันนั้น โดยในชั้นเรียนจะมีครูผู้ทำหน้าที่แนะนำราชการชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของราชการกับหัวข้อที่เรียนทบทวน ให้ทำแบบฝึกหัด และอธิบายขยายความเพิ่มความเข้าใจของนักเรียนด้วย

2.3 ราชการทำหน้าที่เสริมการสอน เพิ่มเติมเนื้อหาให้ชัดเจนสมบูรณ์

(Supplementary or Enrichment) ราชการจะทำหน้าที่เสริมเนื้อหาที่ครูสอนให้สมบูรณ์ขึ้น เช่น แสดงตัวอย่างเชิงละคร (dramatization) หรือสาธิตวิธีการทดลองทางวิทยาศาสตร์

ทฤษฎีเกี่ยวกับสื่อวิทยุโทรทัศน์

ในแนวความคิดของนักทฤษฎียุคหลังยุคสมัยใหม่ (Postmodern) ซึ่งเริ่มในกลางศตวรรษที่ 20 จนถึงปัจจุบัน เห็นว่าวิทยุโทรทัศน์และวิดีโอ เป็นสิ่งที่ต้องมีคู่กัน และเป็นสื่อวัฒนธรรมมวลชน (mass - cultural media) ซึ่งอาศัยเทคนิคทางความก้าวหน้าของวิทยาการมาผลิตหรือสร้างสิ่งจำลองสู่สายตาผู้ชม เป็นการผลิตซ้ำสิ่งที่มีอยู่แล้ว (reproduction) ทำให้วิทยุโทรทัศน์กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความเอกลักษณะ (uniqueness) ไม่มีความจริงยั่งยืน (transcience) และถูกละเลย (anonymity) คุณลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งของวิทยุโทรทัศน์ก็คือ "การส่งต่อ" (relay) ที่ไม่ได้ถ่ายทอดความจริง (reality direct) ตามเวลาที่เกิดขึ้น การถ่ายทอดสดแม้จะดูเหมือนจริง แต่ก็เพียงการทำให้คนดูรู้สึกว่าเป็น "จริง" เท่านั้น เนื้อหาของวิทยุโทรทัศน์จะสร้างภาพจน์ให้อยู่เหนือคำบรรยายและภาพพจน์กับคำบรรยายบางครั้งก็อาจขัดแย้งกันเองเพื่อให้เกิดความฉงนงงายแก่คนดู และจะแปลงความจริง (reality) ไปสู่ภาพพจน์ (image) เพื่อสร้างชื่อเสียงที่ยิ่งใหญ่ (big name) ให้แก่ตนเองหรือหมู่คณะ

วิทยุโทรทัศน์ในยุคปัจจุบัน จะเสนอเนื้อหาในลักษณะมอมมอง ไม่ใช่เสนออุดมการณ์ ผู้ชมต้องตีความในนัยเอาเอง นักทฤษฎีชื่อ ชอง โบดิลลาร์ด (Jean Baudrillard) กล่าวว่า วิทยุโทรทัศน์เป็นรูปแบบของวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจง และมักเลียนแบบวัฒนธรรมต่าง ๆ โดย

เฉพาะวัฒนธรรมตะวันตก การเสนอเนื้อหาเป็นไปอย่างผสมกลมกลืนกันระหว่างชีวิตจริงของ
คนกับเนื้อเรื่อง เป็นการลดช่องว่างระหว่างคนกับเนื้อเรื่องนั้น ซึ่งแม้แต่การโฆษณาทาง
วิทยุโทรทัศน์ก็จะผูกพันกับชีวิตคนด้วยเช่นกัน

ลอเรนซ์ กรอสเบอร์ก (Lawrence Grossberg) นักทฤษฎีทางสังคมวิทยาบอกว่า
ด้วยเหตุที่สื่ออิเล็กทรอนิกส์เป็นสื่อที่ผูกอยู่กับวิธีการ สถานที่ และเวลา คนดูวิทยุโทรทัศน์ทุก
วันจึงไม่ได้ตั้งหน้าตั้งตาดูอย่างเดียวแต่จะทำอย่างอื่นไปด้วย เช่น อ่านหนังสือ คุยกัน ขับรถ
หรือดูขณะมีงานสังสรรค์ ดังนั้น คนที่ดูวิทยุโทรทัศน์ในเรื่องเดียวกันแต่ต่างบริบท สิ่งที่เขาได้
รับจึงหลากหลายและให้ผลกระทบที่แตกต่างกันไปด้วย

อัมเบอร์โต อีโค (Umberto Eco) นักทฤษฎีอีกผู้หนึ่งกล่าวว่า วิทยุโทรทัศน์สมัยใหม่
นี้จะให้ผู้ชมเป็นตัวแสดงในรายการ (Subject) เช่น การสนทนาโดยให้ผู้ชมมีส่วนร่วม การเล่นเกม
สไลซ์วี เป็นการเล่นเริ่มต้นสร้างเงื่อนไขทางวัฒนธรรมจิตวิทยาของวิทยุโทรทัศน์ยุค postmodern
และจะมีการหมุนเวียนเปลี่ยนไปไม่หยุดยั้งโดยไม่มีศูนย์กลางเป็นตัวยึด

นักสังคมวิทยา ชาวแคนาดา 2 คน คือ อาร์เธอร์ โครเกอร์ (Arther Kroker)
และ เดวิด คูก (David Cook) มีความเห็นเกี่ยวกับวิทยุโทรทัศน์ในด้านลบ โดยกล่าวว่าวิทยุ-
โทรทัศน์เป็นเครื่องมือที่สกัดกั้นภูมิปัญญาของบุคคลเพราะทำให้ผู้ชมเป็นแต่เพียงผู้รับ (passive)
เท่านั้น สื่อวิทยุโทรทัศน์เป็นสิ่งที่สร้างภาวะจำลองขึ้นมาควบคุมคนดู แล้วคนดูก็จะซึมซับรับเอาสิ่งที่
สื่อนำมาเสนอ พฤติกรรมบริโภคสื่อของคนดูเป็นเพียงการรับสัญญาณบนจอวิทยุโทรทัศน์ กลุ่มผู้ชมจึง
กระจัดกระจาย หลากหลายไม่มีรูปแบบที่แน่นอน และว่าวิทยุโทรทัศน์เป็นตัวปรุงแต่งสังคมให้เป็น
ไปตามความพอใจของตนเอง

จากแนวคิดของนักทฤษฎีที่มีต่อวิฤทธศาสตร์ในยุคปัจจุบัน ก็พอจะสรุปได้ว่า วิฤทธศาสตร์เป็นศูนย์กลางของชีวิตประจำวันของคน และเป็นตัวกำหนด "สิ่งแวดล้อมทางสัญลักษณ์" ของสังคมแม้วิฤทธศาสตร์จะเบี่ยงเบนความเป็นจริงในบางแง่บางมุม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับครอบครัว ภารกิจ บทบาทของสังคม กาลเวลา การศึกษา ความสูญเสีย ความรุนแรงและอาชญากรรม แต่ถ้าผู้ชมเปิดรับสื่อวิฤทธศาสตร์เป็นประจำ ก็เท่ากับว่าผู้ชมได้ยอมรับทัศนะที่เป็นเอกฉันท์ของสังคมแล้ว และยิ่งเปิดรับมากเท่าใด ก็ยิ่งมองโลกสอดคล้องกับเนื้อหาที่มีในสื่อวิฤทธศาสตร์มากขึ้นเท่านั้น จึงขึ้นอยู่กับว่าวิฤทธศาสตร์มีโอกาที่จะเข้าถึงกลุ่มประชาชนขนาดใหญ่ ด้วยข้อมูลข่าวสารแบบเดียวกัน ในเวลาพร้อม ๆ กัน ได้มากน้อยเพียงใด

จากแนวคิดในเรื่องรายการเพื่อการศึกษา ซึ่งเป็นการจัดรายการที่ให้สาระความรู้ในทุก ๆ ด้าน แก่ประชาชนผ่านสื่อวิฤทธศาสตร์ เมื่อนำมาวิเคราะห์ร่วมกับทฤษฎีของสื่อวิฤทธศาสตร์ที่ว่า "วิฤทธศาสตร์เป็นศูนย์กลางของชีวิตประจำวันของคน" ก็ยิ่งมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีสถานีวิฤทธศาสตร์เพื่อการศึกษาขึ้นเป็นการเฉพาะ เพราะถ้ารัฐสามารถผลิตรายการเพื่อการศึกษาผ่านสื่อวิฤทธศาสตร์ได้เป็นประจำ ชีวิตประจำวันของคนในสังคมก็จะเต็มไปด้วยสิ่งแวดล้อมที่ดีๆ จึงอาจกล่าวได้ว่าวิฤทธศาสตร์เป็นเครื่องมือในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย